

Ahzab Suresi 72. Ayetin Mana ve Medlulü

The Meaning and Implication of Verse 72. of Sûrat Al-Ahzâb

Ali PARLAK^a

^aDiyanet İşleri Başkanlığı,
Ankara, Türkiye

Received: 31.07.2023
Received in revised form: 16.11.2023
Accepted: 23.11.2023
Available online: 20.03.2024

Correspondence:
Ali PARLAK
Diyanet İşleri Başkanlığı,
Ankara, Türkiye
aliparlak1974@hotmail.com

ÖZ Emanet ayeti olarak da bilinen Ahzab suresi 72. ayetin anlaşılması ve yorumlanmasında tefsir geleneğinde iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ve egemen olan yaklaşıma göre Allah gök, yer ve dağlara emaneti teklif etmiş, bu varlıklar kabul etmemişlerdir. Buna karşılık insan bu emaneti üstlenmiştir. İnsan emaneti kabul etmesine rağmen çok zalim ve çok cahil olarak nitelendirilmiştir. Yani hem emaneti kabul etmiş hem de paylanan taraf olmuştur. Bu yaklaşım sorunlu görünmekte ve ayetin vermek istediği mesajı ortaya çıkarma konusunda zihinleri tatmin edecek bir şey ortaya koymamaktadır. Diğeri ise birincinin tam zıddı bir yaklaşımdır. Zeccac (ö. 311/923) tarafından kapsamlı bir şekilde delillendirilen ve Mâtürîdî (333/944), Nehhâs (ö. 338/950), Ebu Cafer et-Tûsî (ö. 460/1067), Zemahşeri (ö. 538/164), Nesefî (ö. 687/1289) gibi müfessirler tarafından zikredilen yoruma göre gökler, yer ve dağlar kendilerine yüklenen görev ve sorumluluğun gereğini yerine getirmiş ancak Allah'a iman ve kulluk görevini yerine getirmeyen kafir ve münafık insan emanetin gereğini yerine getirmemiştir. Bu yaklaşımı diğerinden farklı kılan özellik ayetin literal yapısı ve kavramlara farklı anlam takdir etmesidir. İki yorum arasında kırılma noktasını oluşturan ise *hamele* kelimesine verilen anlamdır. Birinci yaklaşıma göre kelimeye "yüklenmek" anlamı takdir edilirken ikinci yaklaşıma göre "ihanet etmek" anlamı verilmektedir. Kelimenin böyle bir mana ifade edebileceğini Kur'an'daki kullanımı üzerinden de ispatlamaya çalışan ikinci yaklaşım daha makul ve tutarlı görünmektedir. Bu çalışma ikinci yaklaşımın delillerini ortaya koyarak ayetin anlamını buna göre kurmayı ve vermek istediği mesajı ortaya çıkarmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan; emanet; itaat; akıl; sorumluluk; yorum

ABSTRACT There are two main approaches in the tradition of tafsir in understanding and interpreting verse 72nd Sûrat al-Ahzâb, also known as the verse of assurance. According to the first of these and the dominant approach, Allah offered the trust unto the heavens and the earth and the hills, but they shrank from bearing it and were afraid of it but man assumed it. Despite this self-sacrifice, humans are still being described as cruel and ignorant. This means humans both accepted the trust but also has been insulted. This approach may seem to be problematic and does not reveal a clear meaning that satisfies the minds in showing the message the verse wants to forward. The second interpretation has the exact opposite approach of the first one. According to this interpretation, which was comprehensively proved by Zajjaj (d. 311/923) and mentioned by commentators such as Maturîdî (d. 333/944), Nehhâs (d. 338/950), Ebu Cafer et-Tûsî (d. 460/1067), Zemakhshari (d. 538/164) and Nasafi (d. 687/1289), the skies, earth and mountains fulfilled the duties and responsibilities that assigned to them but the unbelievers and hypocrites did not fulfill their duty of belief and worship to Allah. What makes this approach different from the other is the literal structure of the verse and the different meaning it gives to concepts. What creates the breaking point between the two interpretations is the meaning given to the word *hamele*. According to the first approach, the meaning of the word is "to undertake", while according to the second approach, it is given the meaning of "to betray". The second approach, which tries to prove that the word can express such a meaning through its use in the Quran, seems more reasonable and consistent. This study aims to establish the meaning of the verse by revealing the evidence of the second approach and to reveal the message it wants to give.

Keywords: Human; trust; obedience; reason; responsibility; interpretation

EXTENDED ABSTRACT

There are two different interpretations of the 72nd verse of Sûrat al-Ahzâb, known as the verse of trust. According to the first one the approach which is accepted by the great majority, Allah offered the trust unto the heavens and the earth and the mountains, but they refused to undertake it. They even trembled in fear of encountering such an offer, but man has accepted. However, man has made a great sacrifice by accepting the trust (responsibility), which the heavens, earth and mountains do not accept, he has not been spared from being severely criticized by being described as cruel and foolish. There is a logical inconsistency in this interpretation and to eliminate this inconsistency, different explanations have been made. One of the most important of these approaches is that the verse has a metaphorical expression and expresses the greatness of the trust. Even if this might be a more acceptable explication, the issue still cannot be solved since it is hard to express that man who has such great responsibility is exposed to criticism.

There are different approaches in the interpretation of the verse in the early sources, here, the meaning of "betrayal" in accordance with the context is appreciated rather than the meaning of "bearing" for the word *hamele* in the verse, and to give such a meaning to the word *hamele* should not be seen as reasonless since there are verses in the Qur'an in which the word is used in the sense of "to sin and to take the blame". It has also been accepted by commentators such as Mukâtil b. Suleiman, Zajjaj, Nehhâs, Maturidi, Tusi, Zemakhshari and Nasafi. In our opinion, this approach seems more accurate both in establishing the literal structure of the verse and in revealing the desired message by eliminating the contradictory situation, and thus the meaning of the verse is exactly the opposite of the first interpretation. Therefore, the verse conveys the message that the heavens, earth, and mountains accepted the trust and fulfill its requirements, but man did not. This caused the man to be described as both cruel and foolish.

According to this approach, the meaning of the verse is as follows; "We offered a duty and responsibility (trust) to the heavens, the earth and the mountains. They avoided betraying it and were afraid to betray. However, man (infidels and hypocrites) betrayed the trust (did not fulfill its requirement). There is no doubt that man is indeed unjust and foolish".

İnsanın görev ve sorumluluğunu tanımlama konusunda çağdaş dini düşüncenin kullandığı en temel delillerden birisi Ahzab suresi 72. ayetidir. Ayetin literal anlam yapısı doğru bir şekilde inşa edilemediği için farklı te'villere konu olmuştur. Gerek tefsir literatüründe meşhur olan ve gerekse ülkemizdeki meallerde tercih edilen yaklaşıma göre Allah; gök, yer ve dağlara emaneti teklif ettiğinde bunlar emaneti kabul etmemişler fakat insan kabul etmiştir. İnsan gök, yer ve dağların kabul etmediği bu emaneti kabul etmesine rağmen çok zalim ve cahil olarak nitelendirilmiştir. Yani hem fedakarlık yapan hem de eleştiriye maruz kalan taraf olmuştur. Burada mantığı bir tutarsızlık olduğu müsellemidir. Bu çalışma ayetin indirildiği sosyo-kültürel bağlama göre literal anlam yapısını yeniden oluşturmayı ve vermek istediği biricik mesajı ortaya koymayı hedeflemektedir. Ayetin anlaşılması ve yorumlanması konusunda meşhur olan yaklaşımı destekleyen çalışmalarla hesaplaşarak sözü uzatmaktan ziyade bizim de tercih ettiğimiz ikinci yaklaşımın delilleri ortaya konmaya çalışılacaktır. Ayetin yaygın anlayışa göre meali şöyledir: *Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir.*¹

Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanmasında dikkat edilmesi gereken en temel konulardan biri ve söz konusu ayetin yorumlanmasında da eksen kaymasına sebep olan hususlardan en önemlisi kelimelerin kullanıldığı her bağlamda aynı manaya delalet etmediği gerçeğidir. Sınırlı sayıda kelime olmasına rağmen dilin milyonlarca farklı bağlamda iletişim kurma ve manayı ifade etme kabiliyetine sahip olması kavramların farklı bağlamlarda değişik manalara delalet etme imkanı ile yakından alakalıdır. Sözlüklerde kelimelerin delaletleri belirlenirken bazılarında birden çok anlam verilmesi, kelimelerin farklı bağlamlarda kullanılması sonucu delalet ettiği manaları ifade etmekte olup kullanıldığı bir bağlamda bu manaların hepsine delalet ettiği anlamına gelmemektedir. Farklı bağlamlarda kullanılan ve her kullanıldığında da farklı bir manaya delalet eden kelimelere tek bir mana takdir etmek ya da kullanıldığı

¹ Komisyon, *Kur'an Yolu Meali* (Ankara: DİB, 2018).

bir bağlamda birden çok mana takdir etmek, doğru anlamın önündeki en büyük engellerden biridir. Kelimeler özellikle şifahi iletişimde kullanıldığı her bağlamda tek bir manaya delalet etmektedir.² Örneğin kör kelimesi “Adam kördür.” cümlesinde adamın görme yetisini kaybettiğini ifade etmektedir. “Bıçak kördür.” cümlesinde ise bıçağın keskin olmadığını ifade etmektedir. Her iki cümledeki “kör” kelimesine aynı anlam takdir edildiğinde kastedilen mana ve mefhumu ulaşmak mümkün değildir.

Kur’ân’ı Kerîm şifahi bir hitap olarak ortaya çıkmış ve zamanla kitap haline getirilmiştir. Ancak sonraki nesiller nezdinde hep kitap olarak telakki edilmiş, anlaşılması ve yorumlanmasında bu paradigma etkili olmuştur. Halbuki sözlü hitapla tasarlanarak oluşturulmuş yazılı bir metnin tabiatı birbirinden oldukça farklıdır. Yazılı metnin bağlamı bizzat metnin içinde mevcutken sözlü hitapta bağlam sözün dışında bulunmaktadır ve sözlü hitabın anlaşılabilmesi için söz dışı bağlama ulaşmak hayati öneme sahiptir.³ Söylemden kitap haline gelen Kur’an’ın anlaşılması ve yorumlanmasında mana ve anlamı destekleyen söz dışı bağlamı dikkate almamak manüpilatif ve öznel yorumlara kapı aralamaktadır. Bu durumu ilk muhatapların düşünce dünyalarına yabancı olan sonradan tedavüle girmiş birçok fikir ve düşüncenin ayetlerin anlaşılması ve yorumlanmasında istihdam edilmesinde görmek mümkündür. Oysa Kur’ân’ın muhatap aldığı ve eleştiri konusu yaptığı şey birinci derecede muhatapların tavır ve düşünceleridir. Dolayısıyla ayetlerin anlaşılması ve yorumlanmasında bu husus dikkate alınmalıdır.

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için bir örnek vermek gerekirse *أَنْ أُعْطِكَ أَنْ تُكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ*⁴ bu cümle bağlam bilgisi dikkate alınmadığında “Ben sana cahillerden olmanı tavsiye ediyorum.” şeklinde bir mana ifade etmektedir. İçinde bulunduğu bağlamla değerlendirildiğinde “Ben sana cahillerden olmamanı tavsiye ediyorum.” anlamına gelmektedir. Aynı şekilde *بَلْ مَكْرُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ* “Hayır, gece ve gündüz tuzak kurdunuz ...”⁵ ayetinde *مَكْرٌ* kelimesi gece ve gündüze izafe edilmektedir. Yani literal anlamda gecenin ve gündüzün tuzak kurduğu anlaşılmaktadır. Fakat akıl ve mantık gece ve gündüzün tuzak kuramayacağına hükmettiğinden, ibareden insanların gece gündüz tuzak kurdukları anlaşılmaktadır.⁶ Dolayısıyla doğru anlam ve iletişimi etkileyen birçok söz dışı etkenin bulunduğu söylenebilir.

AYETİN KAVRAMSAL TAHLİLİ

Şifahi bir hitap olarak teşekkül eden Kur’ân’ı Kerim’deki bir kelimenin kullanıldığı bağlamda birden çok manaya delalet etmesinin mümkün olmadığı müsellemidir. Kelimelerin Kur’an’da kullanıldığı bağlamda tek bir manaya delalet ettiği ve bunun da toplumsal uyuşma uygun olarak hatip ve muhatap tarafından kastedilen mana olduğu bir hakikattir. Ancak zamanla ilk muhataplar ve onları çevreleyen tarihsel vasatın büyük çoğunluğunun kaybolması ve sadece hitabın kaydedilebilmesi anlama sorununu gündeme getirmiştir. Kur’an’ı anlama ve yorumlamada ikinci dereceden muhataplar anlamı belirleyen ve pekiştiren metin dışı bağlamı sınırlı sayıdaki rivayetlerle yeniden oluşturmak ve rivayetin olmadığı durumlarda kurgulamak durumunda kalmışlardır. Buna bağlı olarak muhatapların düşünce ufku değişip geliştikçe kelimelere takdir edilen anlamlar da değişim göstermiştir. Söz konusu ayetteki emanet kelimesine ilk kaynaklarda “itaat etmek” ve “farzlar” anlamı verilirken sonraki kaynaklarda anlam

² Düccane Cündioğlu, *Kur’ân’ı Anlamanın Anlamı* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005), 59.

³ Ömer Özsoy, “Kur’an Hitabının Tarihselliği ve Tarihsel Hitabın Nesnel Anlamı Üzerine”, *İslâmî Araştırmalar* 9 (1996), 137.

⁴ Hüd 11/46.

⁵ Sebe’ 34/33.

⁶ İlyas Karslı - Ahmet Kaplan, “Dilde Anlam ve Karine İlişkisi”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2016), 15-18.

yelpazesinin genişlemesi ikinci dereceden muhatapların düşünce ve tecrübelerinin ayetlerin anlaşılmasında belirleyici olduğunu göstermektedir.

a) EMANETİN ARZI

Çalışmanın konusu olan ayetin anlaşılması ve yorumlanmasında en çok zorlanılan konuların başında emanetin arz edilmesi ve istintakın nasıl gerçekleştiği meselesi gelmektedir. Bu sorunu çözmek için farklı açıklamalar sergilenmiştir. Bu varlıklara emanet teklif edilirken akıl ve konuşma yeteneğine sahip oldukları ve buna istinaden emaneti kabul etmedikleri savunulmuştur.⁷ Diğer bir yaklaşıma göre bu varlıklara emanetin teklif edilmesi ve söz konusu varlıkların reddetmeleri hakiki manada olup insanlar bunu idrak edecek donanıma sahip değildir.⁸ Emanetin arzı meselesine getirilen diğer bir yorum ise semadan maksadın sema ehli yani melekler olduğu, yerden maksadın ise yer ehlinin olduğu şeklindedir.⁹ Ancak bu yaklaşım kendi içinde sorunlu görünmektedir. Çünkü meleklerin Allah'ın emrine karşı gelmesi gibi daha köklü bir problemi gündeme getirmektedir. Meşhur olan yaklaşıma göre ise ayette mecazi bir anlatım söz konusu olup insana tevdi edilen emanetin büyüklüğünü ifade etmektedir.¹⁰ Kanaatimize göre ayeti emanetin büyüklüğünü ifade etmek için mecazi bir anlatım olarak yorumlamak ikna edici ve diğer ayetlerde zikredilen temel ilkelerle uyumlu değildir. Çünkü tarihsel süreçte tecrübe edildiğine göre Allah'ın insana verdiği emanet yani yüklediği görev ve sorumluluk, gönderdiği dinlerden ibarettir.¹¹ Bu ise onun güç ve takatinin üstünde bir şey değildir. Bu durum *Allah, hiç kimseye gücünün üstünde bir sorumluluk yüklemeyiz*.¹² açık bir şekilde ifade edilmektedir.

b) EMANETİN MAHİYETİ

Söz konusu ayetin temel kavramlarından biri olan emanet kelimesi “güvende olmak, korku ve endişeden uzak olarak gönül huzuru içinde olmak” anlamlarına gelmektedir. Yine insanın güven içinde olduğu mekan ve muhafaza edilmek üzere birisine bırakılan eşya anlamında kullanılmaktadır.¹³ Kur'an'da altı yerde geçen emanet kelimesine kullanıldığı bağlamlar üzerinden farzlar¹⁴ emanete bırakılan eşya¹⁵ ve iffet anlamları takdir edilmiştir.¹⁶ Allah'ın gerek ibadet gerekse ahlaki faziletleri gerçekleştirmek üzere bildirdiği emir ve yasaklar insana bir görev ve sorumluluk yüklediği için emanet kelimesine sorumluluk anlamı verilmesi isabetli görünmektedir. Ancak tarihsel süreç içinde emanet kelimesi anlam genişlemesine uğramış ve çok farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. Söz konusu kelimeye tefsir literatüründe otuzaya yakın farklı mana takdir edilmiştir.¹⁷ İtaat,¹⁸ namaz, oruç, gusletmek,¹⁹ bütün

⁷ Ebu Ca'fer en-Nehâs, *Meâ'nî'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1989), 5/386; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr* (Beyrut, 1964), 6/428; Ebü İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sâ'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân* (Beyrut: Dârü'l Kütübî'l İlmiyye, 2004), 5/136.

⁸ Muhammed b. Yûsuf Ebü Hayyân el-Endelüsî, *Bahrü'l muhîr fi't-tefsîr* (Beyrût: el-Mektebetü't-Ticâriyye, 1992), 7/509.

⁹ Ebu Mansûr Muhammed Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Ali Haydar Ulusoy - Bekir Topaloğlu (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2008), 11/395; Nehâs, *Meâ'nî'l-Kur'ân*, 5/383; Ebü Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr (Riyad: Dârü Tayyibe, 1997), 6/380.

¹⁰ Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşeri, *el-Keşfâf*, thk. Muhammed Abdusselâm Şahin (Beyrut: Dârü'l Kütübî'l İlmiyye, 2003), 3/547; Ebü Ca'fer Muhammed b. Hasan et-Tûsî, *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, thk. A. Habîb Kasîr el-Âmilî (Beyrut: Mektebü'l-İlmi'l-İslâmî, 1998), 8/367.

¹¹ Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkânî, *Fethü'l-kadir* (Beyrut: Dârü İbn Kesîr, 1414), 4/354.

¹² Bakara 2/286.

¹³ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Nüzhetü'l-a'yûni'n-nevâzir fi 'ilmi'l-vücûh ve'n-nezâir* (Beyrut: Dârü'l Kütübî'l İlmiyye, 2000), 23.

¹⁴ Ahzâb 33/72

¹⁵ Bakara 2/283; Nisâ 4/58; Enfâl 8/27; Mü'minûn 23/8; Meâric 70/32.

¹⁶ Ebü Abdillâh el-Hüseyn b. Muhammed ed-Dâmegânî, *el-Vücûh ve'n-nezâir*, thk. Muhammed Hasan Ebü'l-Azm ez-Zeffî (Kahire: Mısır Evkaf Bakanlığı, 1992), 1/67.

¹⁷ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dârü Sahnûn, 1997), 11/126-127.

farzlar,²⁰ ahde vefa²¹ kelime-i şehadet ve tevhid,²² mahlukatta Allah'ın birliğine işaret eden deliller,²³ Allah'ın esma ve sıfatlarının tecellisi, insanların birbirine emanet olarak bıraktıkları eşya,²⁴ akıl ve sorumluluk,²⁵ ruhlar âleminde verilen söz,²⁶ Allah'tan vasıtasız olarak gelen feyz,²⁷ hilafet,²⁸ halifetullah,²⁹ akıl, kuvve-i gadabiyye ve şehaviyye,³⁰ bedendeki uzuvlar,³¹ kadın, Hz. Âdem'in halifesi,³² Hz. Adem'in oğlu Hâbil,³³ atılmış bir taş,³⁴ marifetullah,³⁵ bunlardan bazılarıdır.³⁶

Ayetin anlaşılması ve yorumlanmasında özgün bir yaklaşım sergileyen Zeccac'dan etkilenen Zemahşeri, buradaki emanet kelimesine önceki ayetlerle beraber değerlendirerek "itaat" anlamı vermektedir. Ona göre emanetin, cansız varlıklara arz edilmesiyle ilgili iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisi yukarıda da ifade edildiği gibi burada mecazi bir anlatım söz konusudur. Diğerisi ise: Şu devasa fiziksel hacme sahip olan gök, yer ve dağlar, kendileri gibi olan varlıkların Allah'a boyun eğme biçimlerinde -cansız varlıklardan sadır olacak şekilde- Allah'a boyun eğmişler; kendilerinden sadır olması mümkün olacak tarzda ve kendilerine yaraşır şekilde O'na itaat etmişlerdir. Nitekim bu varlıklar, Allah'ın kendilerini farklı şekillerde ve çeşitli biçimlerde yaratması, var etmesi ve düzenlemesi konusundaki irade ve meşfetine karşı çıkmamışlar, bundan imtina etmemişlerdir. Bu husus, *yer ve gök itaatkâr olarak geldik' dediler.*³⁷ ayetinde de ifade edilmiştir. İnsan ise akıl sahibi ve mükellef olacak bir donanıma sahip olmasına rağmen Allah'a itaat, O'nun emir ve yasaklarına riayet konusunda cansız varlıklar gibi hareket etmemiştir. Ayette emanet, itaat anlamında kullanılmıştır. Çünkü emanetin eda edilmesi zorunlu olduğu gibi varlık için de itaat (onu var edene karşı) zorunludur.³⁸ Zemahşeri burada itaatin gerek insana gerek sair varlıklara bir görev ve sorumluluk yüklediğini cansız varlıkların bunun gereğini yerine getirdiğine ancak insanın yerine getirmediğine işaret etmektedir.

¹⁸ Abdullah b. Abbâs, *Tenvîrül-mikbâs min tefsîri İbn 'Abbâs*, ed. Mecdüddin Ebu Tâhir Muhammed b. Ya'kûb Firûzâbâdî (Lübnan: Dârü'l Kütübî'l İlmiyye, ts.), 358; Nehhâs, *Meânî'l-Kur'ân*, 5/385; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'ü'l-beyân an te'vîli'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü'l Kütübî'l İlmiyye, 1999), 10/339; Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 3/546.

¹⁹ Sâ'lebi, *el-Keşf ve'l-beyân*, 5/136; Ebu Hafâs Ömer b. Ali b. Adil el-Hanbelî ed-Dimaşkî, *el-Lübâb fi ulûmi'l-kitâb*, thk. Ali Ahmed Muavvede - Adil Ahmed (Beyrut, 1998), 15/596; Yahya b. Sellâm Ebû Sa'lebe, *Tefsîru Yahya b. Sellâm*, thk. Hind Şelebi (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 2/728.

²⁰ Ebû İshak İbrahim bin es-Serrî ez-Zeccâc, *Me'ânî'l-Kur'ân*, thk. Abdulcelil Şelebi (Beyrut, 1988), 4/339.

²¹ Tûsî, *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, 8/367.

²² Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 11/395.

²³ Mahmûd b. Ebî Hasan en-Nisâbüri, *İ'câzü'l-beyân an me'âni'l Kur'ân*, thk. Hanîf b. Hasan el-Kâsımî (Beyrut, 1995), 2/676; Endelüsî, *Bahrü'l muhit fi't-tefsîr*, 7/511.

²⁴ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, 6/428.

²⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 11/127; Kâdî Şehâbüddin Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî, *Hâşiyetü's-Şehâb alâ Tefsîri'l-Beydâvî* (Beyrut: Dârü'l Kütübî'l İlmiyye, 1997), 7/517.

²⁶ Not: İnsanı sorumlu kılan söz her topluluğa peygamberler aracılığıyla alınan sözdür. Bk. Ali Parlak, "Esbâb-ı Nüzûl Bağlamında Elestü bi Rabbiküm Kâlû Belâ Misakının Keyfiyet Analizi", *Universal Journal of Theology* 3/2 (2018), 109-132.

²⁷ Şihâbüddin Ebi's-Senâ Mahmûd b. Abdullah el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2010), 21/496.

²⁸ Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed İbrahim el-Hifnâvî (Kahire: Dârü'l-Hadis, 2011), 3/684; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, 6/428.

²⁹ Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, 21/497.

³⁰ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ebî'l-Hasen b. el-Hüseyn el-Gaznevî en-Nisâbüri, *Vadahu'l-burhan fi müşkilâti'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 1990), 2/192.

³¹ Şevkânî, *Fethü'l-kadir*, 4/407.

³² İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, 6/428.

³³ Hz. Âdem hacca gitmeye karar verdiğinde oğlu Hâbil'i gök, yer ve dağlara emanet etmek istemiş ancak bunlar kabul etmemiş, diğer oğlu Kâbil kabul etmiştir. O hacdayken Kâbil Hâbil'i öldürmüştür. (İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 6/428.)

³⁴ (İbni Mes'ûd' dan gelen bir rivayette emanet atılan bir taş olarak tahayyül edilmiş; göklerden, dağlardan ve yerden onu yüklenmeleri istenmiş ancak onlar kabul etmemiştir. Ancak kendisinden talep edilmemesine rağmen Hz. Âdem'in taşı hareket ettirdiği ifade edilmektedir. (Begavi, *Me'âlimu't-tenzil*, 6/381.)

³⁵ Abdülkerîm el-Kuşeyrî, *Letâ'ifü'l-işârât*, thk. A. Hasan Abdurrahman (Beyrut, 2007), 3/46; Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni*, 21/496.

³⁶ Hüseyin Çelik, "Kur'ân Nazarında İnsan-Emanet İlişkisi (Ahzab Suresi 72-73. Ayetleri Bağlamında Bir Tahlil)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2011), 87-89.

³⁷ Fussilet 41/11.

³⁸ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 3/547.

Kanaatimize göre ayetteki emanet kelimesi “görev ve sorumluluk” ifade eden bir muhtevaya sahiptir.³⁹ İbn Atıyye’nin (ö. 541/1147) emaneti insanın din ve dünya işleriyle ilgili sorumlu olduğu emir ve yasaklar olarak ifade etmesi, şeriatın tamamını görev ve sorumluluk anlamında emanet olarak tanımlaması bunu desteklemektedir.⁴⁰ Fakat insanın sorumluluğuyla diğer varlıklarınki farklıdır. Mahlukatın görev ve sorumluluğu yaratılış gayelerini gerçekleştirmek iken insanın görev ve sorumluluğu, özgür iradesiyle Allah’a iman ve ibadet etmektir. Örneğin güneş, yeryüzünü aydınlatmak için yaratılmıştır. Güneşin bu görevi yerine getirmesi gibi bütün mahlukat yaratılış icabı kendilerine verilen görevi icra etmektedir. İnsan yaratılış gayesi olan iman ve ibadet sorumluluğunu yerine getirmemektedir. Devamındaki ayetle beraber değerlendirildiğinde insanın yerine getirmediği, zalim ve cahil olarak nitelendirilmesine sebep olan şeyin Allah’a iman ve kullukla ilgili olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır. İnsana yönelik ithamlar da kulluk sorumluluğunu yerine getirip getirmemesiyle ilgilidir.

Günümüzde yapılan bazı çalışmalarda emanet kelimesine “akıl” anlamı takdir etmek ön plana çıkmaktadır.⁴¹ Kanaatimize göre bu anlam sorunlu gözükmemekte ve ayetin anlamını daha da karmaşık hale getirmektedir. Akıl, insanın en asli vasfı olup arızı bir vasfı değildir. İnsanın akla sahip olduğu veya akıl nimetini kabul ettiği için zalim ve cahil olarak nitelenmesi daha büyük bir çelişkiyi gündeme getirmektedir. Çünkü bizzat Allah’ın yaratılışta takdir ettiği bir özelliğinden dolayı insanın ayıplanmasını, cahil ve zalim olarak nitelenmesini gündeme getirmektedir ki bu, Hristiyanlıktaki ilk günah meselesini çağrıştırmaktadır. Bu sebeple emanet insanın yaratılış itibarıyla sahip olduğu donanım ve kabiliyetlerden ziyade bunlara istinaden yüklenen sorumluluğu ifade etmektedir.

c) EMANETİ YÜKLENME (HAMLU’L-EMÂNE)

Ayetteki en önemli kavramlardan biri de *hamele* kelimesidir. Bu kelime ayetin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için kilit bir öneme sahiptir. *Hamele* kelimesine takdir edilen anlama göre anlam değişmekte ve farklılaşmaktadır. Yaygın görüşe göre mezkur kelime “yüklenmek” anlamına gelmektedir. Ancak bu konuda önemli müfessirler tarafından zikredilen farklı yaklaşımlar da mevcuttur. Bu yaklaşımların ortak özelliği *hamele* kelimesinin ayette “ihanet etmek” anlamına geldiğini savunmalarıdır.⁴² Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), Zeccac, Matürîdî, Nehhâs, Ebu Ca’fer et-Tusî, Zemahşeri ve Neseî bu görüşleri zikreden önemli müfessirlere aittir. Mukâtil b. Süleyman ayetteki *hamele* kelimesine “ihanet etmek” anlamı takdir etmektedir. O, ayetteki emanetten maksadın itaat olduğunu, itaat etme durumunda sevap, isyan durumunda da ceza terettüp ettiği için gök, yer ve dağların emaneti kabul etmediğini ancak Hz. Adem’in bunu kabul ettiğini belirtmiştir. Hz. Adem itaat sorumluluğunu kabul ettikten sonra gereğini yerine getirmeyerek emanete ihanet etmiş ve cennetten çıkarılmıştır. Mukâtil’e göre ayetteki insandan maksat Hz. Adem’dir. Dolayısıyla *hamelehâ el-insan* ibaresinde *hamele* kelimesi “emanete ihanet etmek” anlamına gelmektedir.⁴³

³⁹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb* (Kahire: Dârü’l-Hadîs, 2012), 13/226; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (İstanbul, ty.), 6/342; Muhammed Âbid el-Câbirî, *Fehmü’l Kur’an*, çev. Muhammed COŞKUN (İstanbul, 2017), 3/236.

⁴⁰ Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Atıyye el-Endelîsî, *el-Muharrerü’l-vecîz fi tefsiri’l-kitâbi’l-azîz*, thk. el-Ensârî (Kahire: Dârü’l-Fikri’l-Arabî, 1986), 12/126.

⁴¹ Hayreddin Karaman - vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020), 4/406.

⁴² Ebü’l-Berekât Hâfizüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseî, *Medârikü’l-tenzil* (Lübnan, 2012), 6/112; Tûsî, *et-Tibyân fi tefsiri’l-Kur’an*, 8/367.

⁴³ Ebû Hasan Mukâtil b. Süleyman b. Beşir el-Ezdî el-Belhî, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmûd Şehâte (Beyrut: Dârü’l-İhyâi’t-Türâs, 1423), 1/510-511.

Ayeti metin içi bağlam ve sözdizimine en uygun ve kapsamlı değerlendirmeyi Zeccac yapmaktadır. Zeccac bu yaklaşımıyla kendinden sonrakileri etkilemiştir. Hatta sonraki müfessirlerin yorumu onun tekrarı niteliğindedir.

وحقيقة هذه الآية - والله أعلم، وهو موافق للتفسير - أن الله عزَّ وجلَّ انتَمَنَ بني آدمَ على ما افترضه عليهم من طاعته، وانتَمَنَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ عَلَى طَاعَتِهِ وَالْخُضُوعِ لَهُ، فَأَعْلَمْنَا اللهُ أَنَّهُ قَالَ: (ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ (11)). وَأَعْلَمْنَا أَنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ مَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللهِ وَأَنَّ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ وَالْمَلَائِكَةَ وَكَثِيرًا مِنَ النَّاسِ يَسْجُدُونَ لِلَّهِ. فَأَعْلَمْنَا اللهُ أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَالْجِبَالَ لَمْ تَحْتَمِلِ الْأَمَانَةَ، أَيَّ أَدَّتْهَا، وَكُلٌّ مِنَ خَانَ الْأَمَانَةَ فَقَدْ احْتَمَلَهَا، وَكَذَلِكَ كُلٌّ مِنَ أَثِمَّ فَقَدْ احْتَمَلَ الْإِثْمَ، قَالَ اللهُ عَزَّ جَلَّ: (وَلْيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَنْتَقَالًا مَعَهُمْ). فَأَعْلَمْنَا اللهُ أَنَّ مِنْ بَاءِ الْإِثْمِ يَسْمَى حَامِلًا لِلْإِثْمِ. فَالسَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَالْجِبَالُ أَبْيَنُ أَنْ يَحْمِلْنَ الْأَمَانَةَ وَأَدَّيْنَهَا. وَأَدَّوْهَا طَاعَةَ اللهِ فِيمَا أَمَرَ بِهِ، وَالْعَمَلُ بِهِ وَتَرْكُ الْمَغْصِيَةِ. وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ، قَالَ الْحَسَنُ: الْكَافِرُ وَالْمُنَافِقُ حَمَلَا الْأَمَانَةَ وَلَمْ يَطِيعَا. فَهَذَا الْمَعْنَى وَاللهُ أَعْلَمُ. وَمَنْ أَطَاعَ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ وَالصَّادِقِينَ وَالْمُؤْمِنِينَ فَلَا قَالَ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا، وَتَصَدِيقُ ذَلِكَ مَا يَتْلُو هَذِهِ الْآيَةَ مِنْ قَوْلِهِ: (لِيُعَذِّبَ اللهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ وَيَتُوبَ اللهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَكَانَ اللهُ غَفُورًا رَحِيمًا

Zeccac'a göre bu ayet şöyle bir anlam ifade etmektedir: Allah Ademoğlunu kendine itaatle sorumlu kıldı. Yine gök, yer ve dağları da kendisine itaat ve boyun eğme konusunda sorumlu kıldı. Yüce Allah bu gerçeği bizlere şöyle haber vermektedir. *Sonra O, duman halinde olan göklere yöneldi. Göklere ve yere isteyerek ya da istemeyerek gelin dedi. Onlar da itaat ederek geldik dediler.*⁴⁴ Yine Allah diğer ayetlerde taşların Allah korkusundan yuvarlandığını; güneş, ay ve yıldızlarla insanların çoğunun Allah'a secde ettiğini bildirmiştir. Allah bize gök, yer ve dağların emanete ihanet etmediğini; gereğini yerine getirdiğini bildirmiştir. Bu sebeple her emanete ihanet eden onun gereğini yerine getirmemiştir. Buradaki üslup özelliği her günah işleyenin günah yüklenmesi şeklinde ifade edilmesi gibidir. *Onlar kendi günahları yanı sıra saptırdıkları insanların günahlarını da yüklenmiştir.*⁴⁵ Yine Allah günah satın alan kimseyi günah yüklenen şeklinde tavsif etmektedir. Bu sebeple gök, yer ve dağlar emanete ihanet etmekten çekinmiş ve gereğini yerine getirmiştir. Onların emanetin (sorumluluk) gereğini yerine getirmeleri Allah'ın emrettiği şekilde O'na itaat etmeleri ve isyanı terk etmeleridir. Hasan-ı Basrî'nin rivayet ettiğine göre *hamelehe'l insan* ibaresi kafir ve münafık insanın emanete ihanet ettiği Allah'a itaat etmediği anlamına gelmektedir. Ayetin manası bu şekilde olmalıdır. Allah'a itaat eden peygamberler sıddıklar ve müminler için zalim ve cahil sıfatlarını kullanmak doğru değildir. Münafıklar ve müşrikleri konu edinen devamındaki ayet de bu gerçeği teyit etmektedir.⁴⁶ Zeccac'ın bu yaklaşımına göre ayetin anlamı gök, yer ve dağların yaratılış gayeleri olan görevleri yerine getirdiği, insanın ise yerine getirdiği şeklinde olmaktadır. İmam Maturidi de ayetteki *hamele* kelimesinin günah işlemekten kinaye olduğunu Kur'an'da günah işlemek ve vebal yüklenmek anlamında kullanıldığını buradan hareketle ayetin gök, yer ve dağların emanetin gereğini yerine getirdiği ancak insanın yerine getirmediyi anlamına geldiğini aktarmaktadır.⁴⁷

Zeccac ile aynı dönemde yaşayan müfessir Nehhâs da ayeti açıklarken *hamele* kelimesinin "ihanet etmek" anlamında olduğunu ifade eden benzer bir görüş zikretmektedir.

والمعنى الآخر: أن الله جلَّ وعزَّ انتَمَنَ ابن آدمَ على الطاعة، وانتَمَنَ هذه الأشياءَ على الطاعة والخضوع، فخبَّرنا أن هذه الأشياءَ لم تحتمل الأمانة، أي لم تخنَّها، يُقال: حمل الأمانة، واحتملها، أي خانها، وحمل إثمها وقيل المعنى: وحملها الإنسان ولم يقم بها، فخبَّرنا لعلم المخاطب بذلك فقال جلَّ وعزَّ {قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ} وقال {وَأَنَّ مِنْهَا لَمَّا يَهْبِطُ مِنَ خَشْيَةِ اللهِ} {وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ} أي خانها وحمل إثمها

⁴⁴ Fussilet 41/11.

⁴⁵ Ankebüt 29/13.

⁴⁶ Zeccac, *Me'âni'l-Kur'ân*, 4/238.

⁴⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 11/395.

Allah, insanoğlunu kendisine itaat etmekle sorumlu kılmıştır. Yine mahlukatı da kendisine itaat etme ve boyun eğme konusunda sorumlu kılmıştır. O söz konusu eşyanın emanete ihanet etmediğini haber vermektedir. *Hamlu'l-emâne* tabiri “emanete ihanet etti, gereğini yerine getirmedi ve böylece günah işledi” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla *hamelehâ el-insan* ifadesinin anlamı “insan emanete ihanet etti gereğini yerine getirmedi” şeklinde olmaktadır. Muhataplar mahlukatın görev ve sorumluluğunu yerine getirdiğini, insanın ise yerine getirmediğini bildiği için ayette (gereğini yerine getirmedi) gibi bir ilave yapılmamıştır. Nitekim *Yer ve gök itaat ederek geldik dediler. Bazı taşlar da vardır ki Allah korkusundan yuvarlanır.*⁴⁸ ayetleri bu gerçeği göstermektedir. Buna göre *hamelehâ el-insan* ifadesi “emanete ihanet etti, günah işledi” anlamına gelmektedir.⁴⁹ Aynı şekilde Zemahşeri de dil ve mantık üzerinden görüşünü delillendirdikten sonra ayetteki *hamele* kelimesine şöyle anlam vermektedir. “فَابَيْنَ أَنْ يَحْمِلَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ” Ayetin bu kısmı onlar (cansız varlıklar) emanetin gereğini yerine getirdi fakat insan emanetin gereğini yerine getirmedi şeklinde olmaktadır.⁵⁰

Hamele kelimesini görev ve sorumluluğu yerine getirmemek anlamında “ihanet etmek” şeklinde anlamak bağlama daha uygun düşmektedir. Çünkü Kur’ân’ı Kerim’de *hamele* kelimesinin kullanıldığı en temel anlamlardan biri de “günah işlemek ve vebal yüklenmektir.”⁵¹ Aynı Sure içinde bulunan (وَالَّذِينَ (يُؤْتُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَعِيرٍ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا) *Mümin erkek ve kadınlara işlemedikleri bir suçtan dolayı eziyet edenler, açık iftira etmiş ve büyük bir günah işlemişlerdir.*⁵² Bu ayeti kerimede bulunan *ihtemelû* kelimesi “günah işlemek” anlamında kullanılmıştır. Yine (وَعَنْتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ وَقَدْ خَابَ (مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا) *Allah’a şirk koşanlar tam anlamıyla hüsrana uğramıştır.*⁵³ Ayetinde geçen *hamele* kelimesi de günah işlemek anlamında kullanılmıştır. Yine *Onlar, böyle söylemenin bedeli olarak, kıyamet günü kendi günahlarını tastamam yüklenecikleri gibi, bilgisizliklerinden yararlanarak doğru yoldan saptırdıkları kimselerin bir kısım günahlarını da yüklenecikler. Bak hele, ne kötü bir yükün altına giriyorlar.*⁵⁴ Bu ayetler *hamele* kelimesinin Kur’ân-ı Kerim’de “günah işlemek ve vebal yüklenmek” anlamlarında kullanıldığını güçlü bir şekilde göstermektedir.⁵⁵ Şüphesiz burada kelimenin anlamını belirleyen en önemli âmil, beraber kullanıldığı diğer kelimeler ve içinde bulunduğu bağlamdır.⁵⁶

d) EL-İNSAN

Söz konusu ayetteki temel kavramlardan bir diğeri de “el-insân”dır. Bu kelimenin medlulünü tayin etmek için de farklı görüş ve yaklaşımlar sergilenmiştir. İbnü'l- Cevzi ayetteki *el-insan* kelimesinin dört farklı şekilde yorumlandığını ifade etmiştir. Buna göre *el-insân*’dan Hz. Âdem,⁵⁷ Hz. Âdem’in oğlu Kâbil, kafir ve münafıklar,⁵⁸ bütün insanların⁵⁹ kastedildiğini nakletmiştir.⁶⁰ Kanaatimize göre ayetteki *el-insan* kelimesiyle kâfir ve münafık insanın kastedildiğini ifade eden görüş daha isabetli görünmektedir. Ebu'l-Kasım el Belhî (ö. 319/931) de söz konusu ayetteki *el-insan* kelimesiyle insan cinsi ve itaatkar

⁴⁸ Bakara 2/74.

⁴⁹ Nehâs, *Meâni'l-Kur’ân*, 5/386-387.

⁵⁰ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 3/547.

⁵¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, 11/395.

⁵² Ahzâb 33/58, Nisa 4/112, Ankebût 29/ 12, 13.

⁵³ Tâ hâ 20/111

⁵⁴ Nahl 16/25.

⁵⁵ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l Arab* (Beyrût, 2003), 11/210.

⁵⁶ Muhammed Coşkun, “Zemahşeri Tefsirinde Emanet Ayeti”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (2016), 16.

⁵⁷ Taberî, *Câmi’ü'l-beyân an te’vîli'l-Kur’ân*, 10/346.

⁵⁸ Zeccac, *Meâni'l-Kur’ân*, 4/338.

⁵⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 11/127.

⁶⁰ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi ilmi’t-tefsîr*, 6/429.

müminlerin kastedilmediğini, emanete ihanet eden herkesin kastedildiğini belirtmiştir.⁶¹ Devamındaki ayetle birlikte değerlendirildiğinde bu gerçek daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. Söz konusu ayette emanetin gereğini yerine getirmeyen müşrik erkek ve kadınlar ile münafık erkek ve kadınlara azap edileceği, emanetin gereğini yerine getiren mümin erkek ve kadınların ise affedileceği ifade edilmektedir. Müşrik ve münafıktan maksatta ayetin nazil olduğu dönemde mevcut olan muhataplardır. Kur'ân'a muhatap olamayan benzer tipolojiler içinse dolaylı bir hitaptır.

El-insan kelimesi geçtiği diğer ayetlerde de düşünce ve davranışlarıyla eleştiriye konu olan belirli bir muhatap kitleye delalet etmektedir. Nitekim İbnü'l-Cevzî'nin vücut ve nezairle ilgili eserindeki bilgilere göre Tîn 95/4. ayetteki *el-insan*'dan maksat Velîd b. Muğîre veya Hişâm b. Muğîre; Âdiyât 100/6. ayetteki *el-insan*'dan maksat Kurt b. Abdillâh; Alak 96/6. ayetteki *el-insan*'dan maksat Ebu Cehl b. Hişâm; İsrâ 17/11 ayetteki *el-insan*'dan maksat Nadr b. Hâris; Haşr 59/16. ayetteki *el-insan*'dan maksat Bersisa el-Âbid; Hac 22/66. ayetteki *el-insan*'dan maksat Bedil b. Verka'; Meâric 70/19. ayetteki *el-insan*'dan maksat Ahnes b. Şerîk; İnşikâk 84/6. ayetteki *el-insan*'dan maksat Esved b. Abdileed; Ankebût 29/8. ayetteki *el-insan*'dan maksat Ayyâş b. Ebî Rebîa; İnfîtâr 82/6. ayetteki *el-insan*'dan maksat Kelde b. Üseyd; Furkan 25/29. ayetteki *el-insan*'dan maksat Ukbe b. Ebî Muayt; Târik 86/5. ayetteki *el-insan*'dan maksat Ebu Talib b. Abdülmuttalib; Abese 80/24. ayetteki *el-insan*'dan maksat Utbe b. Ebî Leheb; Kıyâme 75/3. ayetteki *el-insan*'dan maksat Adî b. Rebîa; Hud 11/9. ve İsrâ 17/83. ayetlerdeki *el-insan*'dan maksat Utbe b. Rebîa; Fecr 89/15 ve 23. ayetlerdeki *el-insan*'dan maksat Ümeyye b. Halef; Nahl 16/4, Meryem 19/67, Yâsîn 36/77. Ayetlerdeki *el-insan*'dan maksat Übey b. Halef; Beled 90/4. ayetteki *el-insan*'dan maksat Hâris b. Amr veya Kelde b. Üseyd; Yunus 10/12. ayetteki *el-insan*'dan maksat Ebu Huzeyfe b. Abdillâh veya Velîd b. Muğîre; Asr 103/2. ayetteki *el-insan*'dan maksat Ebu Leheb; Zilzal 99/3. ayetteki *el-insan*'dan maksat ise genel olarak kafir insandır.⁶² Bu değerlendirmeler ışığında ayetin anlamı şöyle olmalıdır:

أَنَا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

Biz göklere, yere ve dağlara bir görev ve sorumluluk (emanet) verdik. Onlar bu göreve ihanet etmekten kaçındılar ve korktular. Fakat (kâfir ve münafık) insan bu emanete ihanet etti (gereğini yerine getirmede). Hiç şüphe yok ki insan gerçekten çok zalim, çok cahildir. Ülkemizde yapılan meal çalışmalarının hemen hemen hepsinde ayet bu anlamın tam tersi şekilde anlaşılmış ve tercüme edilmiştir.⁶³ Yani gök, yer ve dağlar emaneti yüklenmekten kaçındı ama insan yüklendi şeklinde anlaşılmıştır. Zecc'ın yaklaşımını esas alan Neseî'nin açıklamalarını referans alan Ahmet Tekin ayete bizim tercih ettiğimiz anlamı vermiştir.⁶⁴

SONUÇ

Emanet ayeti olarak bilinen Ahzab 72. ayet tarihsel süreç içinde farklı şekillerde anlaşılmış ve yorumlanmıştır. Ayetin farklı te'villere konu olmasının en temel sebeplerinden birisi literal anlam yapısı-

⁶¹ Ebü'l-Kâsım Abdillâh b. Ahmed b. Mahmud el-Ka'bi el-Belhî, *Tefsîru Ebî'l-Kâsım* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007), 3/279.

⁶² İbnü'l-Cevzî, *Nüzhettü'l-a'yünî'n-nevâzir fi 'ilmi'l-vücûh ve'n-nezâir*, 61-65.

⁶³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Meal Tefsîr* (İstanbul: İşaret, 2017); Ahmet Ağırakça - Beşir Eryarsoy, *Nüzul Sebepli Kur'an'ı Kerim ve Türkçe Meali* (İstanbul: Fikir Yayınları, 1987); Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'ı Kerim ve Türkçe Meali* (İstanbul: Yeni Boyut, 1999); Celal Yıldırım, *Tefsîrlî Kur'an'ı Kerim Meali* (İstanbul: Alemdar Ofset, 1984); Süleyman Ateş, *Kur'an'ı Kerim ve Yüce Meali* (Ankara: Kılıç Kitabevi, ts.); Hasan Basri Çantay, *Kur'an'ı Hakîm ve Meali Kerim* (İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1972); Ahmed Davutoğlu, *Kur'an'ı Kerim ve İlahî Meali* (İstanbul: Çile Yayınları, 1988); Mustafa Öztürk, *Kur'an'ı Kerim Meali* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018).

⁶⁴ Ahmet Tekin, *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru* (İstanbul: Kelam Yayınları, 2002), 428.

nın doğru bir şekilde kurulamamasıdır. Bundan maksat ayetteki kelimelerin anlamlarının mantıki bir tutarlılık içinde tespit edilmesi ve bu anlamlar üzerinden ilk muhataplara verilmek istenen mesajın ortaya çıkarılmasıdır. Şüphesiz vahyin ilk muhataplarla diyalog zeminin dikkate alınmaması buna sebep olmuş sonraki dönemlerde teşekkül eden düşüncelerin ayetlerin anlaşılması ve yorumlanmasında kullanılmasının yolunu açmıştır. Bu durum bir taraftan yorum zenginliği olarak değerlendirilebilirken diğer taraftan gerçeklikten kopuk ve ikna edici olmaktan uzak yorumların tedavüle çıkmasına sebep olmuştur. Halbuki ayetlerin ilk muhataplar nezdinde birden çok anlam ve mana ifade etme imkan ve ihtimali yoktur. Çünkü Kur'ân asli vasfı itibarıyla şifahi bir hitaptır. Sözlü iletişimde mana ve mefhumun muhataplara ulaştırılması ve sağlıklı bir iletişim kurulmasının en temel şartı kelimelerin hatip ve muhatap nezdinde muayyen bir manaya delalet etmesidir.

Zeccac'ın başını çektiği yaklaşım hem daha ikna edici hem de ayetin literal yapısını inşa etme konusunda daha isabetli görünmektedir. Bu yaklaşıma göre ayetteki *hamele* kelimesine “yüklenmek” yerine bağlama uygun olarak “ihanet etmek” anlamı takdir edilmektedir. *Hamele* kelimesine böyle bir anlam takdir etmek keyfi ve temelsiz değildir. Çünkü bizzat Kur'an'da kelimenin “günah işlemek ve vebal yüklenmek” anlamında kullanıldığı ayetler mevcuttur. Bu yaklaşım Mukatil b. Süleyman, Zeccac, Mâtürîdî, Nehhâs, Tûsî, Zemahşeri ve Neseî gibi müfessirler tarafından da kabul görmüş ve temellendirilmiştir. Bu yorum hem ayetin literal yapısının kurulması hem de çelişkili durumun giderilerek verilmek istenen mesajın ortaya çıkarılması hususunda daha özgün durmaktadır. Buna göre ayet; gök, yer ve dağların emanetin gereğini yerine getirdiğini ancak insanın yerine getirmediğini ifade etmektedir. Böylece insanın hem zalim hem de cahil olarak nitelendirilmesi akli bir izaha kavuşmaktadır.

İletişim aracı olan dilin en temel yapı taşı olan kelimeler ve onlardan oluşan cümleler delalet ettiği nesne ve düşünceden bağımsız olarak değerlendirilemez. Hatta iletişimin gerçekleştiği bağlam ve konu anlamın belirlenmesinde hayati öneme sahiptir. Bir metin yorumlanırken konu edindiği gerçeklik de dikkate alınmalı ve bu gerçekliğe aykırı bir şekilde yorumlanmamalıdır. Ayetin mezkûr cansız varlıkların Allah'ın emirlerini yerine getirmekten kaçındıkları şeklinde anlaşılması konu edindiği gerçeklikle çelişmektedir. Kâinata bakıldığında mahlukatın bir isyan ve karşı gelmek yerine itaat ve görevini yerine getirmekte olduğu, karmaşanın olmadığı görülmektedir. Kâinata bir düzen olduğunu vurgulayan ayetler de bu durumu teyit etmektedir. Ayet hem bu reel gerçeklik hem de diğer ayetlerle uyumlu bir şekilde anlaşılmalıdır. Çünkü bizzat yarattığı varlıkların Allah'a itaat etmemesi, O'na itaat etmeyen muhatapların konumunu güçlendirmektedir. Hâlbuki ayet gök, yer ve dağlar gibi devasa varlıklar bile kendilerine yüklenen görev ve sorumluluğu yerine getirdiği ancak kafir ve münafık insanın yerine getirmediği şeklinde anlaşıldığında ciddi bir eleştiri içermektedir. Muhataplara bu varlıklar Allah'a itaat ederken size ne oluyor da itaat etmiyorsunuz şeklinde bir ikazda bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbâs, Abdullah b. *Tenvîru'l-mikbâs min tefsîri İbn 'Abbâs*. ed. Mecdüddin Ebu Tâhir Muhammed b. Ya'kûb Fîrûzâbâdî. Lübnan: Dârü'l Kütübî'l İlmiyye, ts.
- Ağırakça, Ahmet - Eryarsoy, Beşir. *Nüzul Sebepi Kur'an'ı Kerim ve Türkçe Meali*. İstanbul: Fikir Yayınları, 1987.
- Âlûsî, Şihâbüddîn Ebî's-Senâ Mahmûd b. Abdullah el-. *Rûhu'l-me'ânî*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2010.
- Ateş, Süleyman. *Kur'an'ı Kerim ve Yüce Meali*. Ankara: Kılıç Kitabevi, 1975. Basım, ts.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-. *Me'âlimü't-tenzil*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr. Riyad: Dârü Tayyibe, 1997.
- Belhî, Ebü'l-Kâsım Abdullah b. Ahmed b. Mahmud el-Ka'bî. *Tefsîru Ebî'l-Kâsım*. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007.
- Câbirî, Muhammed Âbid el-. *Fehmü'l Kur'ân*. çev. Muhammed COŞKUN. III Cilt. İstanbul, 3. Basım, 2017.
- Coşkun, Muhammed. "Zemahşeri Tefsirinde Emânet Âyeti". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (2016).
- Cündioğlu, Düccane. *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005.
- Çantay, Hasan Basri. *Kur'an'ı Hakim ve Meali Kerim*. İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1972.
- Çelik, Hüseyin. "Kur'an Nazarında İnsan-Emânet İlişkisi (Ahzab Suresi 72-73. Ayetleri Bağlamında Bir Tahlil)". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2011).
- Dâmegânî, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Muhammed ed-. *el-Vücûh ve'n-nezâir*. thk. Muhammed Hasan Ebü'l-Azm ez-Zeffî. Kahire: Mısır Evkaf Bakanlığı, 1992.
- Davutoğlu, Ahmed. *Kur'an'ı Kerim ve İzahlı Meali*. İstanbul: Çile Yayınları, 1988.
- Ebû Sa'lebe, Yahya b. Sellâm. *Tefsîru Yahya b. Sellâm*. thk. Hind Şelebî. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Endelüsî, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Atıyye el-. *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. thk. el-Ensârî. Kahire: Dârü'l-Fikrî'l-Arabî, 1986.
- Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân el-. *Bahrü'l muhit fi't-efsîr*. Beyrut: el-Mektebetü't-Ticâriyye, 1992.
- Hafâcî, Kâdî Şehâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-. *Hâşiyetü'ş-Şehâb alâ Tefsîri'l-Beydâvî*. Beyrut: Dârü'l Kütübî'l İlmiyye, 1997.
- Hanbellî ed-Dimaşkî, Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Adil el-. *el-Lübâb fi ulûmi'l-kitâb*. thk. Ali Ahmed Muavvede - Adil Ahmed. Beyrut, 1998.
- İbn Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed İbrahim el-Hifnâvî. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2011.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Dârü Sahnûn, 1997.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l Arab*. Beyrut, 2003.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Nüzhetü'l-a'yûni'n-nevâzir fi 'ilmi'l-vücûh ve'n-nezâir*. Beyrut: Dârü'l Kütübî'l İlmiyye, 2000.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-efsîr*. Beyrut, 1964.
- Karaman, Hayreddin - vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020.
- Karslı, İlyas - Kaplan, Ahmet. "Dilde Anlam ve Karine İlişkisi". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2016), 21.
- Komisyon. *Kur'an Yolu Meali*. Ankara: DİB, 2018.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm el-. *Letâ'ifu'l-işârât*. thk. A. Hasan Abdurrahman. Beyrut, 2007.
- Mâtürîdî, Ebu Mansûr Muhammed. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. thk. Ali Haydar Ulusoy - Bekir Topaloğlu. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2008.
- Mukâtil b. Süleyman b. Beşir el-Ezdî el-Belhî, Ebû Hasan. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmûd Şehâte. Beyrut: Dârü İhyâit-Türâs, 1423.
- Nehhâs, Ebu Ca'fer en-. *Me'ânî'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ali es-Sâbüni. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1989.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfîzüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-. *Medârikü't-tenzil*. Lübnan, 2012.
- Nisâbü'rî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ebî'l-Hasen b. el-Hüseyn el-Gaznevî en-. *Vadahu'l-burhân fi müşkilâti'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 1990.
- Nisâbü'rî, Mahmûd b. Ebî Hasan en-. *İ'câzü'l-beyân an me'ânî'l Kur'ân*. thk. Hanîf b. Hasan el-Kâsımî. Beyrut, 1995.
- Özsoy, Ömer. "Kur'an Hitabının Tarihselliği ve Tarihsel Hitabın Nesnel Anlamı Üzerine". *İslâmî Araştırmalar* 9 (1996).
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an'ı Kerim Meali*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Kur'an'ı Kerim ve Türkçe Meali*. İstanbul: Yeni Boyut, 1999.
- Parlak, Ali. "Esbâb-ı Nüzûl Bağlamında Elestü bi Rabbiküm Kâil Belâ Misakının Keyfiyet Analizi". *Universal Journal of Theology* 3/2 (2018), 109-132.
- Râzî, Fahreddin er-. *Mefâtihu'l-gayb*. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 2012.
- Sâ'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-. *el-Keşf ve'l-beyân*. Beyrut: Dârü'l Kütübî'l İlmiyye, 2004.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed b. Abdullah eş-. *Fethü'l-kadir*. Beyrut: Dârü İbn Kesîr, 1414.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-. *Câmi'ü'l-beyân an te'vili'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l Kütübî'l İlmiyye, 1999.
- Tekin, Ahmet. *Kur'an'ın Anlaşılmasına Doğru*. İstanbul: Kelam Yayınları, 2002.
- Tûsî, Ebû Câ'fer Muhammed b. Hasan et-. *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'ân*. thk. A. Habîb Kasîr el-Âmilî. Beyrut: Mektebü'l-İlmi'l-İslâmî, 1998.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul, ty.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Meal Tefsir*. İstanbul: İşaret, 2017.
- Yıldırım, Celal. *Tefsîri Kur'an'ı Kerim Meali*. İstanbul: Alemkar Ofset, 1984.
- Zeccâc, Ebû İshak İbrahim bin es-Serrî ez-. *Me'ânî'l-Kur'ân*. thk. Abdulcelil Şelebi. Beyrut, 1988.
- Zemahşeri, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-. *el-Keşşâf*. thk. Muhammed Abdusselâm Şahin. Beyrut: Dârü'l Kütübî'l İlmiyye, 2003.